

KÜÇÜK ASYA ARAŞTIRMALARI MERKEZİ • Göç

Η ΕΞΟΔΟΣ

© 1980, 1982 The Centre for Asia Minor Studies, Atina

İletişim Yayınları 771 • Tarih Dizisi 16

ISBN-13: 978-975-470-933-9

© 2001 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-4. BASKI 2001-2004, İstanbul

5. BASKI 2014, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Suat Aysu

KAPAK Seda Mit

KAPAK FOTOĞRAFI Kapadokya ve Kilikya'dan göçen
Rumlar, Mübadele Antlaşması'ndan
birkaç ay sonra Korfu Limanı'nda (16 Ekim 1924).

UYGULAMA Suat Aysu

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Birhan Koçak

BASKI ve CILT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

KÜÇÜK ASYA
ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

Göç

Rumların Anadolu'dan
Mecburi Ayrılışı (1919-1923)

Η ΕΞΟΔΟΣ

DERLEYEN VE ÇEVİREN

Herkül Millas

DERLEMEDE KULLANILAN KAYNAKLAR

- I. Cilt: Martiries Apo Tis Eparhies Ton Dutikon Paralion Tis Mikrasias, Kentro Mikrasiatikon Spoudon, Atina, 1980.
  - II. Cilt: Martiries Apo Tis Eparhies Tis Kentrikis Asias Kai Notias Mikrasias, Kentro Mikrasiatikon Spoudon, Atina, 1982.
-

İÇİNDEKİLER

Türkçe Basımı Derleyenin Önsözü	11
---------------------------------------	----

BİRİNCİ KİTAP

---

ionya	21
--------------------	----

İzmir Bölgesi

<i>Tanrım, su!</i>	23
--------------------------	----

Eritra Bölgesi

<i>Yalnızca hayvanlar kalmıştı</i>	34
--	----

eolya	39
--------------------	----

Ayvalık Bölgesi

<i>Anne, sakın bir şeye karar verme!</i>	41
--	----

Manisa Bölgesi

<i>Türkler dostumuzken düşmanımız olmuştu</i>	44
---	----

Bergama Bölgesi

<i>Herkes kaybettiği yakınları için ağlıyordu</i>	51
---	----

karya	53
--------------------	----

Aydın Bölgesi

<i>Gördüğümüz ilk çocuğu ağlayarak toprağa verdik...</i>	55
--	----

Nazlı Bölgesi

<i>Her gece sizi öldürmeye karar veriyorlar</i>	60
---	----

Söke Bölgesi	
<i>Öldü de kurtuldu</i>	64
Milasa Bölgesi	
<i>Kafileler halinde gidiyorduk</i>	67
Muğla Bölgesi	
<i>Evimizdeki bir ikonayı göğsüme saklamıştım</i>	73
Halikarnasos Bölgesi	
<i>Kayık her akşam, içi Hıristiyan ailelerle dolu olarak gidiyordu</i>	81
<i>misia</i>	83
Edremit Bölgesi	
<i>Orduyu kurtarın, vatandaşı kaderine terk edin</i>	83
Çanakkale Bölgesi	
<i>Kemal'in annesini sağ salim teslim edelim...</i>	86
Biga Bölgesi	
<i>Canımızı kurtarmak istiyorduk</i>	88
Balıkesir Bölgesi	
<i>Nusret Hanım</i>	91
<i>vithinya</i>	113
Artaki Bölgesi	
<i>Yahu çocuklar, Faneromeni Meryem Ana'nın ikonası</i>	115
Adapazarı Bölgesi	
<i>O akşam benim kocam da köyün başka erkekleriyle beraber ortadan kayboldu</i>	117
Lefki Bölgesi	
<i>Ne arıyorsun, Rum kadınları mı? Hepsini katlettiler..</i>	121
Kermasti Bölgesi	
<i>İmalathaneye el konuyor..</i>	134
Bursa Bölgesi	
<i>Bugün Aziz Yoanis yortusu, sen duanı et...</i>	145
Geyve – Ortaköy Bölgesi	
<i>Aşağı köydeki herkesi öldürdüler</i>	151

Bandırma Bölgesi	
<i>Çıkın gidin! Yetişenler kurtulabilir!</i>	156
İstanbul Bölgesi	
<i>Birkaç günlüğüne geldik tekrar gideceğiz</i>	161
<i>İdya</i>	169
Kasabas Bölgesi	
<i>Aman Tanrım, o ne cehennemdi öyle!</i>	171

İKİNCİ KİTAP

<i>kapadokya</i>	181
Aksaray – Gelveri Bölgesi	
<i>Göç olacak. Venizelos sizi Yunanistan'a götürecektir</i>	183
Kayseri Bölgesi	
<i>İşte bir ev, bizi almaya geldi...</i>	187
Neapoli Bölgesi	
<i>Çektiğim eziyet, acıları bir ben bilirim, bir Tanrı</i>	190
Niğde Bölgesi	
<i>Türklerle Rumlar hem bir olup ağladılar, hem de Mübadele'ye sebep olanları lanetlediler</i>	196
Niğde Bölgesi'nde Bulunan Karadeniz Yerleşim Birimleri	
<i>Yunanlılar.. yeğenimi süngülediler.. yeğenimin kanını pahalıya ödeyeceksiniz!</i>	198
Prokopios Bölgesi	
<i>Bazıları Nüfus Mübadelesi olacağına inanıyor, bazılarıysa inanmıyordu</i>	201
Farasa Bölgesi	
<i>...korktuk. Göç etmeye kendimiz karar verdik</i>	203

likaonya	207
Konya Bölgesi Bize bir 'merhaba' dediler, kendi hallerinde iyi insanlardı	209
...Türkler... evlere girip yağmalyorlardı...	212
Akşehir Bölgesi İnsanlar ölüyordu...	215
İlgın Bölgesi Yoksul yerdı o kadar insanı besleyemezdi	218
Karaman Bölgesi Neden onları öldürmüyorsunuz?	220
galatya	225
Ankara Bölgesi Hayat... Çok zor olacak...	227
Keskin Bölgesi Gitmek için varımızı yoğumuzu az bir paraya sattık	230
frigya	231
Afyonkarahisar Bölgesi Sanki kendi devletimizdeymiş gibi yaşamaya başladık...	233
Eskişehir Bölgesi Siz kurtulacaksınız, peki ya biz ne olacağız?	235
Kütahya Bölgesi Sen tasalanma... Ben seni kaçirtacağım...	237
Denizli Bölgesi Onları vadiye götürdüler... oracıkta öldürdüler	241
Uşak Bölgesi ...Dedeleriniz sizi çağırıyor, Yunanistan'a gitmek istiyor musunuz?	246

<i>pisidas</i>	249
Isparta Bölgesi	
Artık yaşlandık; yaşamımızı çocuklara anlatıyoruz	251
Eğridir Bölgesi	
Hayatta kalanları nehre attılar	256
Burdur Bölgesi	
Bizi neden ayırıyorlar?	259
Uluborlu Bölgesi	
Yeni bir vatana gidiyorduk, artık ne yaparsak orada yapacaktık	262
<i>likya</i>	265
Makri – Livisiu Bölgesi	
Bu sefer vatanımıza sürgün edilmiştik	267
Kastelozos Bölgesi	
...1922’de onlar da Antifelos’dan kaçtılar	269
<i>pamfilia</i>	271
Antalya Bölgesi	
Stavroza tapanlar kahrolsun	273
Finika Bölgesi	
Kemal, Türkler için ‘Tanrı’ idi	276
<i>kilikya</i>	279
Adana Bölgesi	
Kilikya 1920 Kasım’ında boşaldı	281
Tarsos Bölgesi	
Bütün bir evi taşıyamazdık ya!	283
Mersin Bölgesi	
Venizelos onları almak için gemi yolladı	285
Silifke Bölgesi	
Malımızı mülkümüzü bırakıp da nereye gidelim?	287
Dizin	291

TÜRKÇE BASIMI DERLEYENİN ÖNSÖZÜ

Anadolu'da yaşanan bunca acıyı dile getiren bu sözlü tarih belgelerini okuyunca birbirine zıt iki istek doğdu içimde. Birinci eğilim bu olayların okutulmaması, anımsatılmaması, yeniden yaşatılmaması yönündeydi. Okuyucular insanların birbirlerine böylesine gaddarca davranabileceklerini nasıl karşılayacaklar, komşularına ve hatta kendilerine karşı güvenleri sarsılmayacak mı diye ciddi olarak kaygılandım. Bu tür duyguların, uzak bir geçmişte de olsa, yaşanmış olduğu anımsatıldığında uluslararası ilişkilerde gerginliği yeniden üretmez mi? İkinci bir ses ise, 'hayır' diyordu, 'bunları bilelim, yeni kuşaklara ders olsunlar, savaşların ve milliyetçi serüvenlerin, en başarılı bir biçimde sonuçlandıklarında bile ne tür acılara neden oldukları gerçeği su yüzüne çıksın.'

Her iki zıt istek de içimde hâlâ eşit güçte. Bu önsözü iki farklı görüşü uzlaştırma umuduyla yazıyorum. Geçmişin anımsatılması çok farklı biçimlerde ve amaçlarla gerçekleştirilebilir, bunu savunacağım: Kimi zaman yeni sıkıntuların temeli olabilir, kimi zamansa daha az acılı bir geleceğin. Okuyucudan metinleri ille de benim anlayışıma uygun bir biçimde okumasını istemem kuşkusuz gerçekçi bir beklenti değil, herkes değerlendirmelerinde özgürdür, ama farklı okunuşların

olabileceğini tartışmamız herhalde yararlıdır. Bu amaçla bu metinlere daha yakından bakalım.

1919-1923 yıllarında Anadolu'da Türklerle Yunanlılar savaştılar. Yunanlılar yenildiler ve Türkiye egemenliğini kazandı. Bu savaş her iki taraf için 'millî bir dava' idi. Sıradan insanlar ise kendilerini savaşın girdabında buldular. Savaş nüfus mübadelesine neden oldu. Hıristiyanlar ve Müslümanlar evlerini, yakınlarını yitirerek yeni vatanlara göç ettiler. Okuyacağımız öyküler işte bu olaylarla ilgilidir. Ama olaylar mübadillerin açısından anlatılmaktadır. Onların serüvenini, onların sıkıntılarını ve en önemlisi, bu geçmişi 'onların' algılamalarına göre okuyacağız. Olayların tarafsız anlatımını değil, bu olayların bir ulusa bağlı insanların düşünce ve bilincine uygun olarak nasıl hatırlandığını ve biçimlendiğini öğreneceğiz.

Türk tarafının bu yıllarda çektikleri bu kitapta ya hiç yoktur ya da dolaylı olarak ve sınırlı olarak dile getirilmektedir. Sonuç olarak, ilk okuyuşun ardından Türk okuyucunun aklına şu gelebilir: 'Olaylar taraflı anlatılmaktadır, Türkler olumsuz kişiler olarak sergilenmektedir. Yunan tarafının olumsuz yanları neden anlatılmıyor?' Giderek, okuyucu bu sayfaların içinde, dile getirilen insan dramından çok, abartıya, melodramatik söyleme, suskunluklara, hezeyanı andıran hayal gücüne gereğinden çok dikkat etmeye başlayabilir.

İkinci okuyuş biçimi ise farklı bir varsayımla yola çıkabilir: Bütün metinler bir yerde kaynağın (yani yazarın) damgasını taşır. Bir ulusa bağlı kişilerce oluşturulan ve ulusal konuları işleyen metinler ise o ulusun damgasını taşır. Taraflıdırlar. Metinlerin kendileri taraftır. Türkiye'de oluşturulacak ve aynı olayları konu edinen metinler de bu kez Yunanistan'da okunduğunda aynı biçimde eksik, hatta maksatlı görülecektir. Bu bir gerçek olarak kabul edildiğinde bu sayfalardaki olaylar farklı bir anlam kazanırlar. Artık olayların 'kendilerini' değil, olayların bir ulusa bağlı insanların belleğindeki –hatta dilindeki– yansıtılmalarını okuduğumuzu anlıyoruz. Bir tür toplu bir belleğin nasıl bir işlevi olduğunu görüyoruz, bir komşu ulus içinde nelerin konuşulduğu, nelerin yeniden üretildiğini

öğreniyoruz. Taraflı da olsalar metinler artık toplumsal bir gerçekliğin ta kendisidirler. Ve bu metinlerin aracılığıyla da karşı tarafı daha derinden tanıyoruz.

Ama bu noktadan sonra da yine farklı iki okuyuş izleyebiliriz. Kimileri 'karşı tarafın kötü niyetini' görmeye sınırlı kalabilir, 'biz' ve 'öteki' karşıtlığından başka hiçbir şey seçemeyebilir. Oysa ben farklı bir okuyuşu izledim. 'Aşırı ulusçu duyarlılıkların ötesinde başka neler olabilir bu metinlerde' diye baktım. Ben kendi payıma şunları gördüm, okudum ve düşündüm:

En başta bu metinlerde çatışan ulusların, orduların ve resmi tezlerin çıkardığı o toz dumanın ve sağır edici gürültünün ardında ben, hep bazı insanların bulunduğunu gördüm. Ve özellikle bebekleri, çocukları, kızılı erkekli gençleri ve yaşlıları... Kuşkusuz çoğu masumdu; o kavgada yer almayan ama tüm acılarına katlanan yine onlardı. Aslında kavgaya katılanların çoğu da kendi istekleriyle yer almadı bu serüvende. Kimi zaman zorla, kimi zaman aldatılarak ya da bir yazgıyı izleyerek, yani sosyologların sözleriyle söylersek zamanın girdabına kapıldıklarından bu olaylarda yer aldılar. Bunların kimilerine Türk ya da Yunan diyebiliriz. Ama bu neyi değiştirir? Nasıl olur da ölen bir bebeğin, memleketinden sürülen bir ninenin etnik kökeni acıyı daha hafif ya da daha gerçek kılabilir? Sorunun cevabında sanırım milliyetçiliğin, en bağınaz toplu bencilliğin tarifi yatar.

Dile getirilenler dikkatle ve satır araları da atlanmadan okunduğunda bu dramın gerçek boyutunun nedenleriyle birlikte izi sürülebilir. Resmi tarihin pek değinmediği bir dünyaya ulaşıyoruz. Soyut ulusların değil, somut insanların tarihini yazacak tarihçiler için eşsiz bir kaynaktır söylenenler. 'Öncele-ri Anadolu'da mutlu yaşadık Türklerle' dedi hemen hemen bütün Rumlar; sonra bir yanda İttihatçılar'ın *Büyük Mefkûre'si* öte yanda Yunanlıların *Megali İdea'sı*, sınırlandıkça sınırlandı insanların ufku ve mutluluğu. Ve etnik yarış başlayınca vahşet artık davanın kaçınılmaz gereği olarak sineye çekildi, bir araca dönüştü, karşı taraftan kaynaklanan ise kaçırılmaması

gereken bir propaganda malzemesi olarak kullanıldı. Nice 'kara kitaplar' yazıldı. Elinizdeki kitap, rahatsız edici yanları olsa da, bunlardan biri değildir.

Okuyucu iki göçün söz konusu olduğunu gözden kaçırmamalıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında 'emniyet mülhazaları' ile Anadolu Rumları, özellikle Batı Anadolu'da, bazen bir köyün tamamı bazen yalnız erkekler, yerlerinden edilir, sürülür. Kimileri Yunanistan'a sığınır. 1919'da Rumlar evlerine dönerler ve evlerine yerleşmiş olan Türkleri yerlerinden ederler. Artık düşmanlık sarmala dönüşür: Taraflar kinlerinde ve intikamlarında hep haklıdırlar. İki ordu savaşmaktadır. Barış ve dostluk isteyen Yanakos'un her iki tarafça nasıl hain sayıldığını ve nasıl öldürüldüğünü okuyoruz (A, I.2.3). (Göndermeler özgün metindeki numaralara göredir.)

Resmi tarih okumalarımızı nasıl da basitleştirmişti! Oysa burada iki tarafı –'bizi' ve 'onları'– seçmemiz bile zorlaşmaktadır. Rumlara iyi davrananlar, onları koruyan, eşyasını saklayan, bazen Türklerdir (A, III.2.2; III.5.1; IV.3.1; V.8.1), zaman zaman Türk subaylardır ellerinden gelen yardımı esirgemeyen (V.6.1). *'Babam bir Türk arkadaşına iki yüz altın lira vermişti. Arkadaşı geri döner dönmez paraları bize iade etti. Evlerimizi bıraktığımız gibi bulduk'* (A, V.8.1) cümlesi yorum-suz geçer anlatımda; oysa siyah/beyaz bir dünya çizen millî tarihleri yalanlayan, önemli bir tanıklıktır. Rumları sömürsenlerse kimi zaman soydaşlarıdır (A, I.2.3). Kimi zaman bu Rumların ana dili Türkçedir, memleket olarak Anadolu'yu bellemişlerdir. Bu metinler Yunanlı okuyucuyu da şaşırtmıştır. *'Size ne yaptık da bizi öldürmek istediniz?'* diyen bir Türkün olabileceğini pek akıllarına getirmemişlerdir (A, II.2.6). İnsanlar arasında yok olmayan, her şeye rağmen sönmeyen şefkati yine bu anlatımlarda buluyoruz. İnsanların iyiliği ve kötülüğü etnik bir kalıttan kaynaklanmıyor. Rum esirlere zarar verilmesine karşı çıkıp ayaklanan Türk köylülerini okuyoruz; *'Yunanistan adını ilk kez Balkan Savaşı'nda duyduk'* diyen ama yine de Yunanlı sayılıp Anadolu'dan uzaklaştırılanları okuyoruz (A, V.8.1). Treni ve denizi ilk kez bu göç sı-

rasında görenleri, onları Yunanistan'a götürecektir gemiyi büyük bir ev sananları, gemi eksenini etrafında dönüyor diye küçük dillerini yutan, Türkçe konuşan Orta Anadolu sıradan köylüleri de, Yunan sayılıp evlerinden sürüldüklerini de burada öğreniyoruz.

Ama savaş zamanı genellikle başka yasalar daha geçerli oluyor. Yunan ordusu ilerlerken Türkler panik içinde evlerini bırakıp kaçıyor, Türk ordusu geri gelirken bu kez Rumlar kaçıyor. Bu en doğal bir biçimde anlatılıyor. Nedeni açıklanmıyor bile. Olanlar doğal şeyler sayılıyor. Savaşları yaşayanlar bunu kabullenmişler, yenenin yenilene neler yapacağını bellemişler; bizler yadırgıyoruz (umarım). Ama haksızlıklar ulusların benliğine öylesine sinmiş ve bu gelişmeler öylesine kanıksanmış ki Rumların Türkleri sömürmeleri ve haklarını çiğnemeleri gerçeğinin de bu millî yarış döneminde nasıl bilinç düzeyine çıkmadığını bu metinlerin içinde bir güzel (güzel?) okuyoruz. Rumların Türkleri borçlandırarak topraklarını ellerinden kapmaları Rum anlatıcısına göre sıradan bir olay ya da beceriklinin hakkı. Ağır işlerde Türkleri çalıştırmak da öyle (A, V.4.1). Yunan işgali sırasında Türklerin aşağılanmalarını, Türk kızlarına tecavüz edilmesini, hatta canlı canlı yakılmalarını –buna Yunan söyleminde çok seyrek rastlanır– yine bu metinlerde okuyoruz (A, IV.4.1).

Doğal olarak bu tanıkların da tüm gerçekleri dile getirdiklerini söyleyemeyiz. Yazılanlar Mübadele'den on, yirmi hatta kırk yıl sonra, belli bir millî tarih yorumunun yerleştiği Yunanistan'da kayda geçirilir. Yunan toplumunun duymak istedikleri kuşkusuz abartılıp vurgulanır. Bir sürü efsane hatta halüsinasyon gerçek olaylarla harmanlanır. Yunan subayı Mustafa Kemal'in annesini kurtarmış (A, IV.22), ölü var diye gemi kendiliğinden durmuş gibi anlatımlar bu harmanlanmanın içinden sökün eder (B, II.1.1)... Konuşanlar kendilerini sansürden de geçirir: '*Burada, Kerkira'da Türkler hakkında iyi sözler söylemeye cesaret edemiyoruz. Bize Türk dölü diyor, Türkleri kasıtlı olarak övdüğümüzü iddia ediyorlar*' diyecektir bir tanık (B, II.1.1).

Türkiye’de ise Türkler aleyhinde kötü sözler söylemek bir cesaret işidir. Oysa bu tanıklıklarda da bu yaklaşım boldur. Ama tabuya dönüşen bir hassasiyet sonunda cehaleti ve bilgisizliği besler. Karşı tarafın ‘bize’ karşı söylediklerine kulakları tıkamak doğal olarak kişisel bir haktır. Oysa başkalarının kulaklarının ne duyacağını kontrol etmek özgürlüğü kısıtlamaktır. Ama dikkatli bir okuyuş bu tür duyarlılıkların gereksiz olduğunu kanıtlar. Bir tanık *‘Mustafa Kemal Türkler için bir Tanrı idi, Rumlar ise öyle görmezdi’* der (B, VII.2.1). Gerçekten de, bu tür millî davalarla ilgili savaş dönemlerinde uluslar kendi aşırı söylemlerini geliştirirler, iyi ve kötüyü kendi dar çıkarlarına göre dile getirirler. Düşman ordunun başında bulunan kişi hakkında olumlu sözler söylenmemesi doğaldır ve bu Türk okuyucuyu şaşırtsa da, yadırgatmamalıdır. Ama yine de satır aralarında Mustafa Kemal için ilginç övücü ifadelere de rastlanır. 1922 yılında bir Rum Mustafa Kemal’e telgraf çekip şikâyetle bulununca çetelere karşı tavır konulur ve Rum köyü korunur (B, I.4.24).

Aslında bu sayfalarda okunacak vahşet olaylarının dengeli bir yorumu yapılmalıdır. Savaş dönemi devlet kontrolünün zayıfladığı hatta tamamen yok olduğu bir dönemdir. Çeteler, haydutlar, soyguncular ve katiller, hatta ruh hastaları, sadistler, sapıklar vb., serbest bir faaliyet alanı bulmuşlardır. Bunlar her ırktan, her dindendir; herhangi bir dili konuşabilirler. Kontrolün sağlanabildiği hallerde suçluların cezalandırıldıklarını, Türk jandarmaların çetelere karşı Rumları koruduğunu okuyoruz (B, II.2.1; V.3.1). Savaşın sebep olduğu vahşeti etnik bir topluluğa mal etmek, vahşetin başka bir yüzüdür.

Peşin yargıları, ulusal hassasiyetleri, aşırılıkları ve uydurmaları ayırıp, gerçekleri seçebilecek okuyucular pek bilinmeyen bir geçmişi ibretle okuyacaktır. Bu sözlü tarih belgeleri hem tarih, hem sosyal yaşam, hem de Anadolu’nun belli bir dönemdeki durumu hakkında özel ve değerli bir kaynaktır.

* * *

Küçük Asya Araştırmaları Merkezi (KAAM), Yunanistan’da söz konusu mübadillerin Anadolu’daki yaşamlarının ve kül-

türlerinin kaydedilmesi gereğinin bir bilince dönüştüğü dönemde, yani 1930'lu yıllarda kurulmuş bir kurumdur. Rumların Anadolu'daki tarihsel görünümünü ön plana alıp o yörenin tarihini ve kültürünü bilim ve araştırma nesnesi olarak benimsemiş ve bu amaç çerçevesinde bir dokümantasyon merkezi olarak da çalışmıştır. Anadolu'dan göç eden Rumların anlatılarına dayanan bu sözel tarih arşivi, 1922 öncesi yaşamla ilgili zengin ve eşsiz bir bilgi hazinesidir. 300.000 yazılı sahifeyi aşan ve 1.375 beldeyi kapsayan bu arşiv için yüzü aşkın bir araştırmacı ekibi çalışmıştır.

Müzikolog bayan Melpo Logotheti-Merlier ve Yunan edebiyatı profesörü Octave Merlier tarafından kurulan ve özerk bir statüye sahip olan KAAM 1980 ve 1982 yıllarında toplamı bin sayfayı geçen iki cilt halinde bu arşivin küçük bir bölümünü yayınlamıştır. Birinci cilt Anadolu'nun Batı kesiminde gerçekleşen göç serüvenine, ikinci cilt ise Orta Anadolu'ya ayrılmıştır. Elinizdeki kitap bu iki ciltten yapılan seçmelerden oluşmaktadır.

Buraya alınan metinler kısaltılmamış, çeşitli mülahazalarla sansür edilmemiş, yani Yunancadan bütün olarak çevrilmiştir. Metinler özellikle bütün bölgeleri kapsayacak şekilde seçilmişlerdir. Aslında Mübadele genel olarak iki 'tür' olmuştur. Batı Anadolu'da, yani savaş alanı içinde kalmış olan Rumlar büyük bir karışıklık ve panik içinde ve resmi mübadeleden önce düzensiz bir biçimde göçmüşlerdir. Bu olaylar kitabın birinci kısmında verilmektedir. Orta Anadolu'dan daha düzenli göçenlerin anlattıkları ise ikinci kısımda sunulmaktadır. KAAM, elinizdeki kitap baskıya hazırlanırken Kuzeydoğu Anadolu (Pontus) Rumlarının göçünü anlatan üçüncü bir cilt daha hazırlamaktadır.

KAAM'ın yayımladığı kitaplarda bulunan dipnotlar da aynen çevrilmiştir. Çevirmenin eklediği dipnotlar ayrıca belirtilmiştir. Yunancada çok doğal olarak kullanılan bazı kelimeler Türk okuyucusunu yadırgatmayacak biçimde çevrilmiştir. Yunancada İstanbul'a genellikle Polis ve daha seyrek olarak Konstantinopolis denir; burada İstanbul kullanılmıştır. Pen-

dik, Şile, Darıca gibi yerlerin Türkçe adları kullanılmıştır. Ama birçok kez de yörelerin özgün metinde olduğu biçimiyle Yunanca isimleri kullanılmıştır. Her metnin başında ve dipnot olarak özgün metindeki numarası (A, I.1.1b ya da B, I.1.4b biçimde) verilmektedir. Çeviride aktarılması olanaksız olan, konuşanların şiveleri ve halk ağzıydı. Özgün metinler Anadolu Rumlarının dilleri konusunda da çok önemli bir kaynaktır.

Herkül Millas

15 Kasım 2001, Atina

BİRİNCİ
KİTAP

İONYA

İzmir Bölgesi

İZMİR

İzmir hakkında pek çok yayın bulunmaktadır. Zaten her Yunanlı ya da yabancı İzmir'in yerini, tarihini ve önemini bilir. Bu nedenle İzmir hakkında vereceğimiz bilgiler gözden kaçabilecek birkaç önemli ayrıntıyla sınırlı kalacaktır. İzmir'in 1922 öncesi 270.000 nüfusu vardı. Bu nüfus 140.000 Rum, 80.000 Türk, 12.000 Ermeni, 20.000 Yahudi ve 15.000 Avrupalıdan oluşmaktaydı (Levantenler de Avrupalı sayılmaktadır). İzmir'e kendine özgü rengini veren ve kentin ekonomik sosyal hayatını da elinde tutan Rumlardı. Hepimizin bildiği gibi Türkler kenti Gâvur İzmir olarak da adlandırır. Türk yönetimine göre mutasarrıflık ve kaymakamlık olan İzmir aynı zamanda da metropollük, 1919'dan sonraysa Sevr Antlaşması'nın öngördüğü 'yönetim bölgesi' içinde Yunan Hükümeti'nin tüm yetkilerini taşıyan Yunan Yüksek Komiserliği'ydi. Böyle bir İzmir'in 1922 Eylül'ünde Rumların felaket sembolüne dönüşmesine olanak var mıydı?¹

“Tanrım, su!”

Panayotis Marselis'in tanıklığı²

1922 Ağustos'unda Trakya'da askerdim. Yunan ordusunun geriye çekildiği 15 Ağustos'tan bir gün önce bizi önce İzmir'e, oradan da Manisa'ya götürdüler. İlerlemiyorduk, ordu geri çekilmeye başlamıştı.

1 Yunanca ve yabancı dildeki pek çok yayın İzmir hakkında bilgi vermektedir. Bunlardan birkaçı: H. Ahrweiler, *L' Histoire et la géographie de la région de Smyrne entre les deux occupations turques (1081-1317), particulièrement au XIIIe siècle*, Travaux et Mémoires, Paris, 1965, s. 1-204. Olga Vatidu, *Romnackia ve Eski İzmir*, Atina, 1965. P. Kontoyanis, *Bursa ve İzmir'in Rum Yerleşim Birimleri*, Atina, 1919. H. Solomonidis, *İzmir'e Övgü ve Ağıt*, Atina, 1956. Gene aynı yazarın, *İzmir Kiliseleri*, Atina, 1960, *İzmir Dialekti Sözlüğü*, Atina, 1962, *Küçük Asya Felaketi'nden Elli Yıl Sonra Milli Anıt (1922-1972)*. Gr. Deschamps, *Sur les routes d' Asie*, A. Colin, Paris, 1907, s. 116-192. Marjorie Housepian, *Alevlerin İçindeki İzmir*, (Yunanca çev.) Atina, 1978.

2 Bu tanıklığın orijinaldeki numarası A, I.1.1b.'dir. Konuşan erkektir.

Bazı mahkûmları yanımıza alıp İzmir'e götürdüğümüz sırada ana-babamı görmeye gittim. Türk ordularının gelişiyle yolum kapandı. Mahsur kaldım. Kaçamıyordum. Sivil vatandaş gibi giyinmek mecburiyetinde kaldım. Bir Fransız imalathanesine gidip on gün gizlendik.

Felaket bu esnada başlamıştı: Öldürüyor, yağmalıyor, kızların ırzına geçiyorlardı ve daha neler neler... Yangın da çıkardılar. Fransızlar bizi imalathaneden çıkardı. Evlerimize dönmek zorunda kaldık.

İzmir'e giren Türk orduları öldürmeye, kıyım yapmaya başladı. 'Tabakhane'de' de³ yangın başladı. Tulumbacılar yangını söndürmek üzere koşulsarsa da, söndürecekleri yerde körüklediler. Etrafa petrol ve benzin sıkıyorlardı.

Alevler her yanı sardı. Evlerine sığınanlar dışarı çıkmak zorunda kaldı, dosdoğru sahile yöneldiler. Herkes, Kordon adıyla bilinen yerde toplandı. Yangın oraya da sıçramıştı.

Yolu her iki tarafından da ateşe vermişlerdi. Yangın Kordon'a da sıçradığında insanlar kentin dışına çıkmak için muhafızların bulunduğu tarafa gitti. Fakat muhafızlar kimsenin kentten dışarı çıkmasına müsaade etmedi. Hattın dışına çıkmaya çabalanları öldürüyorlardı.

Yangınla muhafızlar arasında sıkışıp kalanlar hiçbir yere kaçamıyordu. O zaman yüzme bilenler denize atladı. Türkler denizdekileri öldürdü. Fark edilmeyip kurtulanlarsa kıyıda demirli bulunan ve Yunanlıları desteklemiş olan müttefik gemilerine yüzdü. Gemiciler denizdekilerin gemilere tırmanmasına izin veriyormuş gibi yapıyor fakat gemiye tırmanmayı başaranları denize atıyorlardı.⁴ Denize atılanların bir kısmı boğuluyor, bir kısmıysa tekrar dışarıya çıkıyordu. İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar kahvelerde oturup eğleniyordu.

Bir anlığına hat bozuldu. İnsanların dışarı çıkmasına göz

3 Tabakhane: İzmir'in bir mahallesidir, Aziz Dimitrios Kilisesi'nin yakınında bulunur. Mahallenin adı orada yapılan dericilik işinden ileri gelmektedir.

4 Bu tür sahneler pek çok tanık tarafından anlatılıyor. Hiç şüphe yok ki müttefik gemilerin mürettebatları, hepsi olmasa da birçoğu, bu trajik saatlerde kurtulma çabası gösteren Rumlara karşı insanlık dışı davranmışlardır.

yumdular. İki üç gün sonra bir emir geldi ve kalabalığın sahile inip kaçmasına izin verildi. Babamı, annemi ve kız kardeşimi sahile gitmeye zorladık. Biz iki erkek kardeş geride kaldık. Bir saat sonra biz de kaçıp sahile indik.

Sivil Türkler bizi Punda'ya giderken yakalayıp bir hapishaneye kapadılar. Akşam saat ona doğru bizi dışarı çıkarıp bir lokantaya götürdüler. Kıyım devam ediyordu, elbiselerimizi ve ayakkabılarımızı çalıyorlardı. Öldürmediklerini çıplak bırakıyorlardı.

* * *

Sabahleyin 5.000 esir toplandık. Türk mahallelerinden geçiyorduk. Yahudilerinkinden de geçtik. Yahudiler bize Türklerden de kötü davrandı. Hiotika'daki⁵ Aziz Konstantinos mevkiinde büyük bir kıyım başladı.

5.000 kişinin içinde 50 de papaz vardı. Öldürmeye ilk önce papazlardan başladılar. Aşağıda, anayoldaki Kukluca'ya⁶ vardık. Bir Türk, papazın birini yakaladı. Papaz öldürüleceğini anlayarak Türkü yakaladığı gibi elinden bıçağı aldı, öldürmek üzere Türkü yere yatırdı. O zaman diğer subaylar koşup Türkü kurtardı. Papazı tekrar aramıza getirdiler. Papaz beş adım dahi atmadan öldürüldü. Orada, aynı yerde çok korkunç şeyler oldu.

Kardeşim bana: "Yere düşeceğim, beni de öldürsünler, çünkü hayatta kalma şansımız yok," deme gereğini hissetti. Ona sabretmesini, ancak kaderde varsa öldürüleceğimizi söyledim.

Kıyım devam ediyordu. Akşamüstü Pınarbaşı'na⁷ vardık. Bizi tel örgülerin içine kapadılar. Aramızdan bazılarını alıyor, götürüyor ve öldürüyorlardı.

Yanımda bir ekmek vardı, içinde de bir miktar para. Bir Türk geldi, ekmeği kesti, paraları buldu. Paranın kimin olduğunu

5 Hiotika: İzmir'in bir semti. Bu semtte Sakız Adası'ndan gelme Rumlar yaşardı. (Yunancada Hios Sakız adası, Hiotes Sakızlılar ve Hiotika da Sakızlıların bulunduğu yer anlamına gelir – ç.n.)

6 Kukluca: İzmir'in doğusunda bulunan bir köy. Bu köyde yalnızca Rumlar yaşardı. Daha fazla bilgi için bkz. G. Hiotaki, *Kukluca Köyü*, Atina, 1972.

7 Pınarbaşı: Pınarbaşı köyü İzmir'in 11 km. doğu ve kuzeydoğusunda bulunur. Bu köy akarsuların bol olduğu bir yerdir. Türkçe adı da bunu yansıtır.

söyletmek için herkese vurmaya başladı. Hiç kimse konuşmadı, kimse ekmeğin kimin olduğunu söylemiyordu.

Ekmeğin sahibini bulamayan Türk bir çift ayakkabı almak istedi. Ekmeğin yanında olduğum için ayaklarıma bakındı. Daraldığı için kesmiş olduğum ayakkabılarımı gördü, kılıcıyla omuzlarıma vurmaya başladı.

Kıyım sabaha kadar sürdü. Sabahleyin Pınarbaşı'ndan ayrıldık. Herkesin giysilerini aldılar, kardeşiminkileri de. Bornova,⁸ Manisa arasındaki yolda bir çeşme vardı. Üç gün boyunca su içmemiştik. Durduk. Su içmemize izin verdiler.

İnsanlar azıcık su içmek için çeşmeye gider gitmez, Türkler makineli tüfeği çıkardı, ilk sırayı taradılar. Ben bunu görünce ırmağın kıyısına inip bir su birikintisine doğru gittim. Çukurda şişmiş ve çürümüş bir Yunanlının cesedi vardı. Susuzluğa dayanmadığım için içtim, şapkamı suyla doldurarak kardeşime de götürdüm. O da içti, ölünün çürümüş bedeninden kalan artıklar dudaklarımıza yapıyordu!

Daha sonra Manisa'ya gitmek üzere yola koyulduk. Akşamleyin Manisa'ya vardık. Mola verdik. Bizi anadan doğma soydular, para bulmak umuduyla üstümüzü didik didik aradılar. Sabahleyin Manisa'ya girdik. Bütün Türkler ellerinde demirler, kılıçlarla toplandılar. Türkler geçeceğimiz yolun iki tarafını tutup, demir ve kılıçları indirip kaldırmaya başladılar. Önce davranıp aşağıya eğilenler kurtuluyor, diğerleriye öldürülüyordu.

Daha sonra bizi bir alçı imalathanesinin deposuna kapadılar. İçeride attığımız her adımla alçının tozu kalkıyor, aldığımız her solukla bu tozu yutuyorduk. Dudaklarımızda ve ağızımızda yanıklar meydana gelmişti. "Tanrım biraz su..." dışında bir cümle duymuyordun.

Üç gün sonra su vermek üzere bizi dışarı çıkardılar.

İmalathanenin girişinde su haznesi vardı. Bu hazneye imalathanenin sıcak suyu ile yanı başındaki tuvaletin pislikleri akıyordu. Bizi üçer üçer alıp götürüyorlar, su içiyorduk.

8 Bornova: İzmir'in 9 km. kuzeydoğusunda bulunur. Bir zamanlar İzmir'in en iyi semtlerinden biriydi. 15.000 nüfusunun hepsi Rum asıllıydı. Daha çok bilgi için bkz. N. Karra, *Bornova*, Atina, 1995.